

МИКОЛА КУЛІШ

Народний Малахій
Листи

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2023

ПЕРША ДІЯ

1

*Заплакала, затужила у своєму домі (на Міщанській вулиці,
№ 37) мадам Стаханчиха Тарасовна:*

— Ой, хто скаже, хто ж розкаже, чи ти, доню, чи ти, пташко, а чи ти. Матінко Божа, куди він, у яку сторононьку тікає та на кого ж мене, бідну, покида-а-є?..

Похнюпилась канарка в клітці. Посмутнів образ Божої Матері. Мовчать. Тільки дочка середульша біля матері впада:

— Мамонько!

— Не перебивай!

— Випийте, любя...

— Що це?

— Валер'янові краплі.

— Геть, одчепися! Хіба можна таку драму в серці та валер'янкою впинити... Дай мені отрути!

— Сіли б ви краще од вікна, абощо.

— А то що?

— Люди ж проходять повз вікон...

— Товченого скла дай, я втрюся!..

— Сусіди ж он бачать і чують.

— Хай бачать! Хай чують! Як друзі, — хай пожаліють, а вороги, — хай ізрадіють, що драма така в нас у домі, що муж мій законний тіка-а-є...

Увійшла старша дочка. Середульша до неї:

— Покликала хрещеного?

— Ідуть.

Тарасовна

(так і скинулась)

— Де він, далеко?

— Зараз увійдуть.

— Де, питаю?

— Та кажу ж вам, мамонько, зараз... Заскочили в одне місце, заслабли на шлунок...

Тарасовна

(утерлась)

— А господи, так би й сказала відразу. Та чи прибрано ж там?

— Я мила учора.

Середульша

(до старшої)

— Ти ж сказала хрещеному, що папонька побіг вже по паспорт?

— Аякже.

— А він що?

— Сказали, що вже знають про це.

Тарасовна

— А басів із церкви покликала?

— Любуня ж побігла.

— А горілки басам?

— Вона й горілки купить.

— Піди ж, моя доню, та наріж цибулі дрібненько, редьки, олійкою помасти на закуску людям.

Старша
(так і пирснула)

— Все я, та я! І по хрещеного, і по басів, і цибулю криши.
А вона он стоїть, ізгорнувши ручки...

Середульша

— А хто квіти полив, як не я? А хто з валер'янкою, як не я? Повилазило?

Ущипнули одна одну, щоб Мати не бачила.

— Ой!

— Ой-ой!

Тарасовна

— Ой помру я і ще раз помру з такими доченьками, що вже темно в очах і сонце зробилося чорним, а вони ж того горя ще додають. Дайте мені карти! Ще раз кину на його... Ще раз, та й годі. (Кинула на карти. Глянула. За серце взялася)

— Ой, знову дорога кладеться!..

Дочки

— Та невже ж, невже, мамонько мила?

— Хіба повилазило? Червоная шістка?

А в Тарасовни жах в очах глибокий, містичний:

— Ворожу, ворожу — і все оця карта... А тут іще й сон: дорога у полі й місяць щербатий, що вже сумний, а що блідий... Немов би тіка, покотився за землю. А я стою при дорозі, як тінь та самотня. Це ж батько наш, місяць отой, чує душенька — втече він, поко-о-титься, загине в доро-о-зі...

Дочки

— Мамонько, цитьте!..

— Сусіди йдуть.

Тарасовна

— Годі мовчати, бо вже ж намовчалась! І критися годі!
Хай знають усі, яка в домі й у серці драма...

Увійшли сусіди, тихо й поважно, як і годиться заходити про такий випадок. Стали. То дочки обидві, як ті ластівки до матері:

— Може, вам, мамонько, компреса накласти?

— Може б, ви, мамонько, лягли та спочили?

Сусіди

(Зітхнули. Покивали головами. І як годиться про такий випадок, сказали філософічно)

— А вже, мабуть, спочинемо в комхоза на дачі *(на кладовищі)*.

— Отам уже виспимось вволю.

— Здрастуйте, Тарасовно!

Тарасовна

(Ледве, через силу підвелась. Привіталася)

— Сідайте, сусідоньки. Хоч і хвора я, хоч і драма в домі, а прошу — сідайте. *(Дала середульшій хусточку)*. Дай мені другу хусточку!

Середульша

— Мокра ж, як хлющ... Хіба ж отак можна плакати, мамонько?

Сусіди

(на таке питання всміхнулись, примовивши)

— Гм... А чому й ні?

— Питає.

— Сказано — молоде, зелене...

Тарасовна

— Не так себе жалько, як їх, моїх діток; що 'дне не спить — мамо, каже, не можу, друге не спить, плаче у подушку тихо, третя, Любуня, як тіль, біля мене всю ніч вистоює... А батькові байдуже: тіка-а-є...

Сусіди

— Та невже Малахій Минович, сказати би, вже при літах, та на таке діло пустився? Просто не віриться.

Тарасовна

— Вже у дорогу склався, ось: ціпочок, торбина з сухарями.

Старша

— Самі й сушили.

Тарасовна

— Потайки сушив... Оце побіг до виконкому совіцького пашпорта брати... Сьогодні й така.

Сусіди

— Та куди, хоч і не годиться закудикувати, куди, Тарасовно!

— Не питайте!

Старша

— Не кажуть.

Тарасовна

— Не каже, сусідоньки милі. Вже й кум питав, вже й на молебень давала, вже й п'яним напували — не каже...

Сусіди

(ще більше здивувались)

— Гм... Воно справді — ціпочок. І торбина. Це так, як на прощу йдуть... А може, він говіти налагодився, до ікони якої, абощо?

Тарасовна

— Де вже йому до ікони, коли сюрприз такий викинув, що паски заборонив був пекти...

— Та що ви кажете?

— Свиням... Крашанок накрасила сито, дак він сви-ням... Семий годок отак — нема в домі порадоньки, супо-

кою, семей заступає, а він ще й з дому тіка-а-є... (Та й заголосила).

Дочки

— Ой, ой, мамонько, ой!..

Сусіди

— Та що ви, Тарасовно! Стямтеся! Мов по мертвому. Хіба ж так можна?

Тарасовна

— Не можу, сусідоньки, до тями прийти. Лучче б йому вмерти. Щоб я його на той світ виряджала, як оце він тіка не знає і куди... Бо до мертвого хоч порадитися підеш, на хрест той похилишся та й виплачеш горе, а як втече він, куди мені йти? Де його шукати? По яких світах, у яких дорогах... Ні мертвого, ні живого не ви-и-дно...

Сусіди

(Вже й їх пройняло. У хустки та в фартухи сякаючись)

— Така ж драма, така драма, що й кіна не треба!.. (По паузі). Хоч скажіть, коли це сталося з ним, з чого й як?

Дочки

(так і сипнули)

— Ще з тої пори, як салдати паркан наш спалили...

— Неправда! Як куля ударила в сіни...

— Я розкажу!

— Я!

Тарасовна

(впинила дочок)

— Про мужа ніхто краще не розкаже, як законная жона, — тільки я... Ластівкою, ластівкою, сусідоньки, хутенько, бо сьогодні ж будень... Ще як почалась ота революція, як почалась, як почалася...

Дочки

— Салдати...

— Не перебивай, ідійотко!

— ...паркан наш спалили.

Сусіди

— У нас тоді свиней покололи красноголові македони.

Тарасовна й дочки

(*наввипередки*)

— З тої пори й почалось, сусідоньки. Попервах Маласик пив воду нишком...

— У папоньки аж цокотіли...

— Не перебивай, бо 'дна я бачила... Три дочки, три дівулі в домі, а ніхто, прич мене, не бачив, як пив воду мій Маласик і як в його цокотіли зуби...

— ...І в мене цокотіли, мамонько...

— Брешеш! Ти й в революцію спала. То Любуня свої зубки зціплювала, бідна, щоб не заплакати од революції...

— ...Ми всі зціплювали.

— Мовчи!.. А вночі перед світом, сусідоньки, як уже й революція засинала, ми, збившись докупки, плакали, плакали й плакали...

Сусіди

(*розтривожились*)

— Ударила революція, всіх чисто ж вона вдарила!

Тарасовна

— А найдужче мене і за що? За віщо?

Дочки

(*як горохом*)

— Отоді як...

— Не перебивай.

— ...було вбито начальника пошти...

Тарасовна

— Мовчи! Отоді, як було вбито начальника пошти, Маласик затрусивсь, затремтів і замурувавсь у чулані...

Сусіди

— Га? Що?

Дочки

— Папонька...

— Замурувавсь...

— ...а двері замазали.

Тарасовна

— Два роки висидів.

Сусіди

(аж повставали)

— Та що ви кажете!

— Два роки в чулані?

Тарасовна

— Тож подумайте, яка мука була мовчати... Мовчала я й вони мовчали, мов у рот води понабіралаи.

Сусіди

(скинулись очима)

— То виходить, що Малахій Минович і не їздив, як казали, на село до брата?

— Ні, ні... Аж тепер одкриюсь, сусідоньки, аж тепер усю правду скажу...

— І не служив там?

— Ні й ще раз ні! Тільки Бог знав, що Маласик замуруваний сидить, тільки Бог, та ще я, та ще дівоньки, та ще кум...

Сусіди

(досадно стало, що як же це вони не дізналися про це)

— Ну, хто пойме віри!.. От драма... Тож нам чулося вночі... Та куди ж він, простіть на слові, до вітру ходив?

Середульша

— У віконечко.

Тарасовна

— Цить!.. У потайне віконечко, в горілочок...

Сусіди

— Це в той, що полуплений?

Тарасовна

— У той саме... Ще як Любунєю ходила, то купила.

Сусіди

(звели плечима)

— Хм... То ж щоранку дивишся...

— Горщок на паркані... А й не туди, що то ж Малахій
Минович у чулані замуrowаний...

— Сидить...

Тарасовна

— Вже як зайшла непа... Пам'ятаєте, сусідоньки, кумові
дозволили торгувати іконами?

— Аякже! Вперше за всю революцію ладану купили...

Середульша

— Аж тоді папочка розмуrowався...

Тарасовна

— Цить!.. І краще б він замуrowаний довіку сидів, як те-
пер, книжок большевицьких начитавшись, із дому тіка-а-а...

4

*Тут убігла Любуня, молодша дочка. Кошика додолу, руки
до серця:*

— Ви тут плачете, ви тут тужите, а не знаєте, що вже
папонька з виконкому вийшли.

Йокнула Тарасовна.

Мене поцілували, а самі раді та веселі...

Тарасовна

— Пашпорта узяв?

— Не знаю... Пішли до начраймила. А я в церкву заско-
чила, мамонько, навколішки впала, помолилася: Боже, кажу.

Боже, не дай мені щастя-долі, тільки дай, щоб папонька вдома zostалися! Підлогу поцілувала (*а сама плаче та показує, як вона це робила*). Чи гаразд, що я так зробила, мамонько?

Тарасовна

— Гаразд, моя доню... А баси? Баси?

— Зараз прийдуть.

Сусіди

— Молебня найняли, чи що?

Любуня

— Ні, це хрещений казали покликати баса й тенора з хору, щоб папоньку співами впинити... Ой, я й забула!.. Мамонько! Мокій Якович сказав, що найбільш любить папонька не «милость мира», а «вскую мя отринув еси»...

Тарасовна

(заметушилась)

— Так про це ж зараз треба хрещеному... (*До старшої*). Біжи нагукай!

Старша

— Та як же їх нагукаєш, коли вони... заскочили!

5

Та й прикусила язика, бо повагом увіходив кум. Знесилений.

Тарасовна

(як до Бога)

— Хіба ж можна так довго... коли таке горе, таке горе, куме!

Кум

(не пускаючи руки з живота)

— Спокійно!., На крилах прилетів би, кумо, коли ж чуєте. (*І по паузі, як всі дослухатися стали, додав*). Чуєте, як булькотить?.. Ху... Так, каєте, тіка?

Тарасовна

— Вже вийшов з виконкому.

Кум

(авторитетно)

— Знаю.

Любуня

— Мене поцілували, а самі раді та веселі.

Кум

(авторитетніше)

— І про це знаю.

Тарасовна

— Подавсь до начраймила.

Кум

(непереможно авторитетно)

— І це мені не секрет.

Тарасовна

— То за що ж, куме, така мені драма? За віщо?

Кум

(глибокодумно показав угору пальцем)

— Тільки Той знає.

Сусіди

(примовились)

— А правда, правда... Тільки Той знає, за віщо.

Кум

(до сусід)

— Здоровенькі були!

Сусіди

— Здрастуйте й вам!

Кум

— От яких мук зазнаєм. Тіка од нас кум, а куди — то й сам, ма'ть, не зна.

Тарасовна

— Карти в одну душу — дорога.

Кум

— Знаю й про це і кажу: хай вже на гробки дорога йому ляже, тільки не туди...

Тарасовна, дочки й сусіди

— Господи, куди? Куди, хрещений? Куди?

Кум

(до клітки. Журно похитав головою)

— Здрастуй, пташонько! Сумуєш? Печалуєшся й ти, що тіка твій хазяїн? *(Обернувся до сусід)*. Не дурно ж у пісні співається: «канареєчка так жалібно поють»... *(Тоді став драматичний весь і возговорив)*. Слухайте, кумо, і ви, хрещениці, й ви, Сусіди! Довідався оце я, що виконком не в силах заборонити кумові нашому тікати...

Тарасовна

(хитнулась. Тоді до кума, до всіх)

— Дзвенить... в ухах... тонюсінько ж отак дзвенить...

Кум

(побачив, що Любуня якось чудно дивиться, не рухається — до неї)

— А ти ще держишся, хрещенице?

Любуня

— Як була революція, хрещений, то всі пили воду й цокотіли зубами... Одна я отак стояла і всю революцію як «страсті» вистояла. Тільки отут *(показала на щелепи)* боліло... А тепер тут болить *(на щелепи)*, і тут болить *(взялася за серце)*, і в колінках болить, болить...

Кум

— І навіть начраймил сказав мені, еге... Нема, ка, в Радянської влади такого закону, щоб забороняв тікати з дому, тим паче, ка, немалолітньому вашому кумові.

Тарасовна, дочки, сусіди

— Куме! Що ж тепер робити?

— Хрещений, порадьте!

— Така ж драма, така драма!

Кум

— Спокійно!.. От тепер ви вповні зрозуміли, од чого живіт, нерви і все чисто в світі... Через кума!.. Басів покликали?

Любуня

— Зараз, сказали.

Кум

— Слухайте ж ще раз!.. Спокійно — себто, не плакати, тим паче в непритоміє не падати, аж поки не скажу — це раз...

Сусіди

— Слухайте! Слухайте!

Кум

— Канарку сюди! Ближче до столу!.. Отак... Засвітить лампадика!

Тарасовна й дочки

— Розіб'є, куме!

— Папонька вже не вірять у лампадик.

Кум

— А я кажу — засвітить!.. Ладан є?

Тарасовна

— Є... Отам достань, доню, отам на божниці!..

Кум

— Накадіть, щоб на нерви йому вдарило. То дарма, що сьогодні він проти релігії. 27 год людина любила канарок, щоб ладаном пахло, у співах церковних кохалась — і щоб даром оце все минулось йому? Це — два...

Сусіди

(хитали, вихитували головами)

— А так, так!

— Авжеж, так!

Кум

— От що, — которую курку найбільш любив кум?

Тарасовна

— Жовтяву, золотий чубок.

Кум

— Убийте жовтяву!

Тарасовна

— Та що ви, куме! Таку курку!...

Кум

— Убить, кажу! І хай прибіжить котора з дівчат... Ну, от ти, Любуню!.. Ні, ти гратимеш на фісгармонії... Ти, Віруню!.. Прибіжи з куркою й кричи, що немов сусіда Тухля убив курку кийком по голові...

Тарасовна

— Це ж курка — нема ціни, куме.

Кум

— Отут-то й воно! Убить кілком, щоб око вискочило, щоб розтривожився він!.. Може, бог дасть, почне позиватись за курку, як колись до війни позивавсь він три роки за півня...

Сусіди

— А справді — це спосіб розумний... Біжи котора.

Тарасовна

— Вірунько, біжи!

Всі

(разом на Віруню і сама вона на себе)

— Біжи, біжи! *(Побігла)*.

Кум

— Це — тільки три... Чотири, спокійно, — я оце йшов і на природу дивився... І знаєте, що я помітив (*по паузі*). Помітив, що вже й природа не та, що за старого режиму була (*по паузі*). А чого так?... А того, що попусували комуністи й природу... Отак запитаннями самими заплутаю кума — не втече... Недавно в райсельбуді центральний оратор виступав, дак я його запитаннями, немов каміннями отак... От і Баси.

6

*Тільки хористи у двері, а вже кожне їм дорогу дає. Тенор,
заїка, привітавшись, як почав:*

— Чу-чу-чув, що...

Та, спасибі, Бас підхопив:

— Тікають Малахій Минович?

Кум

— Не так тяжко було б, якби він помер добровільно, навіть сьогодні. Сорок сім років, подумайте, сім'я, честь честю, і тут тобі на! — тіка.

Тенор і Бас
(здивувалися)

— А ку-ку-ку...

— Куди, інтересно, тіка?

Кум

— Іду, каже, куме. Куди, питаюся? Послі, ка, одкриюся.

Тенор і Бас

— Чу-чу-чудно!

— Чудно!

Кум

— Заболіло, защеміло мені серце, немов кропивою він ударив. Все життя приятелювали, сказати би, в серці одне

в одного ночували, і от тобі на! — тіка, і от тобі на! — сьогодні тіка.

Тенор

— А чи-чи не краще на його подіє — ра-ра... (*заспівав*).
«Разбойника благоразумного во єдинім часе...»

Кум

— Ні, ні Тільки «милость мира» Дехтярьова! Милость мира найбільш він вподобав. Рибу, було, ловимо, а він «милость мира» тихенько співа. Сам казав — умліваю, ка, видіння божественні бачу, як зачую цей спів...

7

Старша

(*на дверях*)

— Папонька!.. Папонька йдуть!

Знялася тривога. Зарухались всі:

— Далеко?

— До двору доходять.

— Куме! Як же тепер?

— Може, починати? (*Бас*).

— До-соль-мі-до! (*Тенор*).

До кума всі обернулись. А він рукою, як булавою:

— Спокійно! Я тоді знак покажу... Курку ж убийте! Кадильницю винесіть!..

8

Увійшов Малахій. Став на порозі. Тиша.

Тільки шелест очей.

Кум

— Чого, куме, став у порога?.. Хіба не впізнав? Це ж друзі твої посходились, зачувши, що ти сьогодні тікаєш.

20

Малахій

(очі замріяні, з порога зійшов)

— Не тікаю, а йду.

Кум

— Це все одно — тікаєш.

Малахій

— Ой, як ми не втямимо, навіть ще не бачимо, — яких прав, яких прав надавала революція людині! Істинно потрібні оновлені очі, щоб бачити їх.

— Це ж до чого, куме, хоч і знаю я?

— Хотів заборонити мені йти у подорож... А ще начраймил. Він, як і ти, куме, не втямить, що право на велику подорож дала мені революція...

— Так ти, значить, йдеш?

— Іду, куме! Іду, друзі мої!

— Куди?

— Куди?.. У голубую даль.

Сусіди

(як очерет од вітру — ш-ш-ш)

— Куди він сказав? Куди? Як?

Кум

(ударив Малахія очима)

— Не шуткуючи скажи, куди?

Тарасовна

— Люди ж прийшли на проводи, хоч їм скажи — куди?

Малахій

(повінь мрійна в очах)

— Ах, куме, і ви, друзі! Якби ви знали — немов музику чую і справді бачу голубую даль. Який восторг! Іду!.. Між іншим, погасить лампадик!

Кум

— Невже лампадик заважа тобі тікати.

Малахій

— Не мені, а вам заважа він втікати з полону релігійного. Погасить!.. Скоро вже місяць стане непотрібний — електрика ж! А ви з лампадиком...

Кум

— Запитання!

Малахій

І ладаном пахне... Як посміли кадити! Одчиніть вікно!
*Зворухнулась була Тарасовна, та кум її поглядом спинив.
Помітивши це, Малахій сам одчинив вікно, погасив
лампадика.*

Кум

— Спокійно! Запитання маю...

Малахій

— Будь ласка,
— Тільки спокійно! Ти, куме, за соціалізм?
— Так.
— І навіть за кооперацію?
— А ти за лампадик?
— Спокійно! Раз я питаю, то прошу одповісти.
— Будь ласка, питай!
— Як ти можеш за соціалізм, тим паче за кооперацію стати, коли вся вона до останнього гудзика фальшива?
— Себто?
— Спокійно! Чому я набрав в епі радянської матерії й місяць не поносив, як вона полиняла, розлізлась, і це факт, як двічі два?

Сусіди

— А правда! Голубого набереш на косинку чи там на прапор, гульк — а воно вже полиняло, аж біле.

Малахій
(усміхнувся)

— Далі!

Кум

— Чому жінка купила радянського гребінця, нарочито з найкращого сорту, і хоч би сама чесалася, а то ж... (*повернувся до всіх, як до свідків*). Нінонька, дитя неповинне, ще й волоссячко, як льон (*закивали всі головами — мовляв, знаєм*). То чому, я питаю, з гребінця зразу аж три зубці випало, і це теж факт?

— Три зубці. Далі!

— Чому нитки гнилі, а панчохи на Третій день рвуться, чом у бані не так чисто, як колись було? і лікаря не докличешся, хоч тричі помирай?

— Панчохи і баня. Далі!

Кум

(голосом гучним, як трибун)

— І чому вже третій рік, як весни нема, а все якесь недоуміння в природі: холодно, навіть сніг, і раптом — трах, бах, як у бані на вишній полиці!.. І це хіба не факт, скажеш?

Бас і тенор

— Факт!

— Факт!

Сусіди

— А факт!

— Авжеж, факт.

Малахій

— Все?

Кум

— Нехай буде все, хоч таких запитань маю я мільйон.

Малахій
(повінь в очах)

— Скажіть мені, чому я, ти, куме, всі ми до революції думати боялись, а тепер я думаю про все, про все?

Кум
(одійшов до канарки)

— Далі!

Малахій
— Скажи, чому я мріяти боявся, хоч і мануло взяти торбинку, ціпок і пойти, пойти отак в далечінь, — я гнав тії мрії, е тепер... вільно беру ціпочок в руки, сухарів у торбу і йду й..

Кум
(ущипливо)

— Тікаеш. Далі!

Малахій
— Скажи, чому я трепетав начальства, на службі, вдома навшпиньках ходив (заходив навшпиньках). — Отак, отак... Мухам дорогу давав, а тепер (глянув чудно якомсь на всіх) пишу листи до раднаркомів України і маю відповідь (вийняв листа, урочисто підніс голос). Просю встати! (Прочитав). «УеСеРеР, Управління Ради Народних Комісарів, Харків, дата, номер. На ваш: запитання канцелярія РНК повідомляє, що ваші проекти та листи одержано й передано до НКО та НКОЗ...» Який восторг! РНК України, Олімп пролетарської мудрості й сили, сповіщає мене, колишнього поштальйона, що мої проекти одержано... (Трошки велично). Мої проекти! От куди я йду. А на всі твої запитання, куме, є відповідь у моїх проектах. Як тільки їх буде розглянуто й ухвалено, тоді ти, куме, і всі ви, всі одержите всяку відповідь негайно. Негайно, кажу, і зараз рушаю. Любуню! Дай мені в дорогу сорочку й підштаники!

Кум

— Куме! Не ходи!

Малахій

— Невже ж ти не зрозумів? Проекти передано на попередній розгляд... Невкоснительно треба поспішатись, боюсь-бо, що дещо в проєктах наркоми не зрозуміють і потрібні будуть пояснення... Сорочку й підштаники! (Та й вийшов у другу кімнатку).

Принишкили всі.

Тарасовна

(зашепотіла помертвілими губами)

— Матінко Божа! Куме! Сусідоньки! Рятуйте!.. Просю вас — рятуйте!.. Не пускайте, благаю!..

Кум

— Спокійно!.. Одкрився... Так ось воно що! Тож він цілісінський рік щось писав уночі й на марки у мене позичав...

Любуня

(вхопилась за матір)

— Ой, мамонько! Хрещений! Страшно! Сьогодні, у церкві молившись, відчула — немов духом холодним подуло на мене... Глянула — в Божих очах сум і тінь неминущого... Тінь неминущого.

Тарасовна

— Скинулось серце! Чую і я, що на смертну путь іде він...

Кум

— Спокійно! До ВеЦеКа, до РеНеКа возноситься. Вже гордість у голову вдарила, а ми раби і немов дурні... І це наш кум! Ні! Не пустю! Не я буду. Богом присягаюсь, як не поверну його назад. З дороги верну. Сам до ВеЦеКа вдарюся!.. От що: зараз, як вийде, я промову скажу, а ви, Мокій Яковичу, почніть «Милость мира»...

ЗМІСТ

НАРОДНИЙ МАЛАХІЙ. Трагедійне	3
ПЕРША ДІЯ.	5
ДРУГА ДІЯ	32
ТРЕТЯ ДІЯ	53
ЧЕТВЕРТА ДІЯ.	75
П'ЯТА ДІЯ.	84
ЛИСТИ.	97
Листи до Івана Дніпровського.	99
Листи до П. Б. Зенкевича	211
Листи до Аркадія Любченка	224
Лист до Івана Кочерги.	236
Листи до дружини	238
Листи до дружини з тюрми й заслання	256